

»DIMINI« KULTURNA SKUPINA

Josip Korošec

Zelo zanimivo vprašanje v neolitiku jugovzhodnega dela Balkana je vprašanje izvora Dimini kulturne skupine. Toda, čeprav je to vprašanje zanimivo, vendar v splošni predzgodovinski problematiki nima tistega pomena, ki bi mu ga radi pripisali. Nesporno je Dimini kultura pomembna tako za Tesalijo kakor za Grčijo in tudi za velik del ostalih delov Balkana že glede možnosti njenega kronološkega postavljanja, zaradi česar postaja močan činitelj tudi za relativno kronologijo marsikaterih neolitičnih in zgodnejbronastodobnih naselbin in skupin jugovzhoda. Priznati moramo, da ima ta kulturna skupina tudi marsikatero zanimive materialne elemente. Vendar pa z vprašanjem njenega izvora ne more in tudi ne sme biti povezana vsa predzgodovina Balkana v neolitiku. Vzrok pa, da se o tem izvoru že izredno dolgo in tudi danes razpravlja ter postavlja vprašanje, od kod se je ona doselila v Tesalijo ali bolje v vzhodni del Tesalije in na posamezna mesta severnega Peloponeza (Gonia in Prosymna), je pa predvsem v tem, da se doslej ni mogel ugotoviti njen naravni razvoj na področju Grčije. Vzrok je pa tudi v tem, da je ta kulturna skupina že dolgo znana in da v dobršni meri predstavlja nekaj drugega, kakor pa starejša Sesklo kultura. Poleg tega pa ta kulturna skupina tam, kjer se javlja, glede na druge okolišne najdbe in pa tudi glede na starejše najdbe v resnici kaže nekaj tujega. To bi bili v glavnem vzroki, zakaj se ji še danes pripisuje takšen pomen, čeprav je tako teritorialno kakor tudi časovno zelo omejena. Teritorialna omejenost je pa mogoče le bolj navidezna, saj je doslej odkritih le nekaj najdišč. S tem v zvezi bo pa mogoče časovna omejenost tudi le bolj navidezna, ker pač ni izključeno, da so glede na slabo raziskano področje raziskane in zajete le tiste naselbine, ki so trajale krajši čas, ne glede na to, da imamo na drugih naselbinah kvečjemu tudi le opravek z dvema stanovanjskima horizontoma. Seveda so pa to danes le hipoteze, tako da je potrebno pač čakati na daljši razvoj raziskovanj.

Glede izvora Dimini kulturne skupine imamo v osnovi dvoje gledišč. Ena skupina znanstvenikov sodi, da so se nosilci Dimini kulturne skupine doselili od nekok s severa in skušajo v raznih neolitičnih kulturnih skupinah Podonavja najti elemente za potrditev svojih hipotez. Druga skupina znanstvenikov pa sodi, da je Dimini skupina avtohtona v Tesaliji in išče tu starejše razvojne momente, ki so privedli do geneze Dimini skupine. Odveč je naštevati razna stališča in razna mnenja, ki so jih v novejšem času omenili tako in tako že drugi v razpravah, ki se dotikajo tega problema.¹ Mnenja ene ali druge skupine znanstvenikov si pa

¹ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1952, 27 sl. — ESA IX, 1934, 123 sl.

niso edina. Razlike v mnenjih obstajajo tako glede samega mesta, od koder naj bi se Dimini migracija izvršila, kakor obstajajo tudi razlike v mnenjih o načinu migracije pri zastopnikih doselitve te kulturne skupine s severa v Tesalijo.² Značilna so predvsem nekatera novejša mnenja, ki ravno tako zastopajo obe gledišči, čeprav se tudi ta med seboj razlikujejo predvsem glede mesta, od kod se je izvršila migracija. Mnenje o avtohtonizmu Dimini kulturne skupine zastopa M. Garašanin v svoji izredno dobro podkrepljeni studiji k temu problemu.³ Ves problem je Garašanin postavil bolj na metodološko gledišče reševanja takih vprašanj na splošno, posebej pa za Dimini migracijo. Postavil je tudi vrsto zahtev na temelju kulturnega gradiva, po katerih naj bi bilo šele mogoče govoriti o migraciji. To pa so 1. identičnost materialne kulture dveh različnih kulturnih pokrajin v času celotnega trajanja teh kultur ali pa vsaj identičnost začetka materialne kulture ene pokrajine z neko fazo druge kulture v drugi pokrajini, ter ugotovitev prioritete neke pokrajine, da bi se ugotovila migracija. 2. Obstoj geografskih pogojev za dokazovanje migracije, kar bi se moralo videti po najdiščih, po katerih se more slediti smer migracije in dotik dveh kulturnih pokrajin. 3. Obe pokrajini se morata po materialu ujemati tudi kronološko, ali pa mora biti stik v materialu obeh pokrajin, ako sta vezani z migracijo. Poleg tega morajo po mnenju M. Garašanina biti izpolnjene vse zahteve, ne pa le ena ali dve, ker je v takem primeru mogoče govoriti le o stiku in vplivu, ali pa tudi le o konvergenci.

Gledišče migracije pa zastopa Milojčić, ki meni, da se je izvršila v smeri sever—jug, vendar pa misli, da nima nič skupnega s Erösd-Cucuteni A kulturnim področjem.⁵ Časovno jo Milojčić omejuje komaj na svojih 100 let (med 2800 do 2700 let). Poleg tega pa je Milojčić tudi mnenja, da so nosilci Sesklo in Dimini kulturne skupine etnično sorodni. To se vidi po njem izredno jasno v idilih kot kulturnih objektih, poleg tega pa tudi v posameznih oblikah posod, celo v barvah pri slikanih vazah. Po sodbi Milojčića naj bi pa doselitev te kulturne skupine prišla v Tesalijo od nekod z zahodnega predela Trakije.⁶

V najnovejšem času se je tega problema ponovno lotil Schachermeyr. Tudi on je pristaš migracije nosilcev Dimini kulture s severa. V svoji zelo obširni razpravi »Dimini und die Bandkeramik (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, LXXXIII. Band, Wien 1953/54, 1—39), kateri je kot dokumentarno gradivo dodal večje število tabel, je skušal dokazati popolnoma novo pot migracije, ki se pa časovno tudi ne ujema z dosedanjimi mnenji.

Da Dimini kulturna skupina ni avtohtona v Tesaliji, dokazuje Schachermeyr s posameznimi spremembami, ki so se v njej izvršile. Predvsem misli, da se na najdišču v Diminiju v tem času javlja nova naselbina. Poleg tega je pa ta nova Dimini naselbina v tem času zelo močno utrjena s šestimi koncentričnimi obzidji. Tudi se zdi Schachermeyru, da je tip hiše, ki je megaronski, doživel precejšnje spremembe, oziroma da v Sesklo-času doslej ni v takšni obliki ugotovljen. Podoben primer je tudi na najdišču v Sesklu, čeprav je tu nekoliko slabše utrjena

² GZMS 1952, 27 sl.

³ l. c., 27 sl. — Arheološki vestnik, Ljubljana 1953, 155 sl.

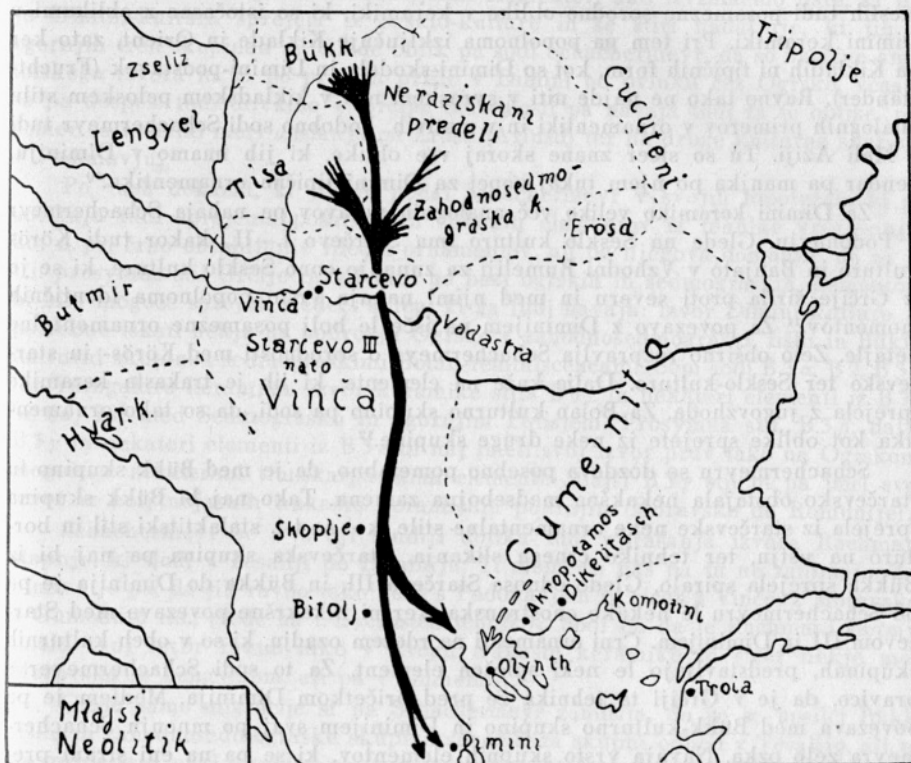
⁴ GZMS 1952, 29. — Arheološki vestnik 1953, 151.

⁵ Milojčić, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, Berlin 1949, 38 sl.

⁶ l. c., 58.

naselbina. Kot močen dokaz doselitve Dimini prebivalcev je Schachermeyr tudi to, da se Dimini kultura javlja samo ponekod v Grčiji.⁷

Proti lokalnemu razvoju Dimini iz Sesklo kulturne skupine navaja Schachermeyr tudi nekatere novosti, ki se pojavljajo posebno v ornamentiki, in to posebno v nekaterih motivih, ki se sedaj prvič ali pa ponovno uporabljajo, kakor so spirale in meandri, okvirni stil itd. Takšne novosti se po mnenju Schachermeyra pojavljajo nenadno, brez kakršnih koli razvojnih stopenj že kot dokončno

Skica smeri Dimini migracije po Schachermeyru

formirane. V kolikor se pa uporabljajo starejši, Sesklo-motivi, tolmači Schachermeyr to kot mešanje doseljenih in domorodnih prebivalcev. Tudi upodabljanje importiranih motivov izgleda Schachermeyru nemogoče.⁸ Pomemben se mu zdeva tudi tuji značaj B3β in B3γ materiala. Posebno poudarja, da so v B3β rdeče trake omejene s črnimi ali pa belimi linijami, kar veže s tehniko vrezovanja (Ritzungstechnik), kjer so linije včasih bile tudi belo inkrustirane. Prestavo takšnih vrezanih linij v črne ali pa belo slikane obrobne linije smatra za to Schachermeyr kot tuj element, istočasno mu pa to kaže tudi »barbarski« izvor

⁷ MAGW 1953/54, 2 sl.

⁸ l. c., 3.

iz neke pokrajine, kjer so primitivne tehnike vrezovanja bile še v uporabi. Omenja pa tudi še nekatere druge podobne momente.⁹

O oblikah posod sodi Schachermeyr, da niso toliko odločilne za iskanje izvora Dimini kulturne skupine, ker so tipično podobne posode tudi v Orientu, nekatere so pa tudi na Kikladih in v Podonavju. Zato sklepa, da so oblike posod v Dimini mogle dospeti ali direktno iz Orienta, ali pa po ovinku čez Podonavje ali čez Kiklade. Iz teh vzrokov postavlja Schachermeyr težišče svojih raziskav le na ornamentiko Dimini keramike. Istočasno pa skuša ugotoviti na drugih mestih tudi posamezne sorodne oblike v keramiki, ki so istočasne z oblikami v Dimini keramiki. Pri tem pa popolnoma izključuje Kiklade in Orient, zato ker na Kikladih ni tipičnih form, kot so Dimini-skodela in Dimini-podstavek (Fruchtständer). Ravno tako ne najde niti v syroskem niti v kikladskem peloskem stilu analognih primerov v ornamentiki in v motivih. Podobno sodi Schachermeyr tudi o Mali Aziji. Tu so sicer znane skoraj vse oblike, ki jih imamo v Diminiju, vendar pa manjka po njem tukaj zopet za Dimini tipična ornamentika.¹⁰

Za Dimini keramiko veliko več analognih pojavov pa nahaja Schachermeyr v Podonavju. Glede na Sesklo kulturo ima Starčevo I.—II., kakor tudi Körös kulturo in Banjato v Vzhodni Rumeliji za zunanjo cono Sesklo kulture, ki se je iz Grčije širila proti severu in med njimi nahaja vrsto popolnoma identičnih momentov.¹¹ Za povezavo z Diminijem pa išče le bolj posamezne ornamentalne detajle. Zelo obširno razpravlja Schachermeyr o sorodnosti med Körös- in starčevsko ter Sesklo-kulturo. Dalje kaže na elemente, ki jih je trakasta keramika sprejela z jugovzhoda. Za Boian kulturno skupino pa sodi, da so tako ornamentika kot oblike sprejete iz neke druge skupine.¹²

Schachermeyru se dozdeva posebno pomembno, da je med Bökk skupino in starčevsko obstajala nekakšna medsebojna zamena. Tako naj bi Bökk skupina sprejela iz starčevske neke ornamentalne stile, kot so t. i. stalaktitski stil in borduro na ustju, ter tehniko črnega slikanja. Starčevska skupina pa naj bi iz Bükka sprejela spiralo. Glede odnosa Starčevo III. in Bükka do Diminija je pa po Schachermeyru le nekako enostranska, ker ni nikakršne povezave med Starčevom III in Diminijem. Črni ornamenta na rdečem ozadju, ki so v obeh kulturnih skupinah, predstavljajo le neki splošen element. Za to sodi Schachermeyr s pravico, da je v Grčiji ta tehnika že pred pričetkom Diminija. Medtem je pa povezava med Bökk-kulturno skupino in Diminijem svaj po mnenju Schachermeyra zelo ozka. Navaja vrsto skupnih elementov, ki se pa na eni strani prenašajo tudi na tiško skupino, na drugi pa na zahodnosedmograško skupino.¹³

Da bi podprl svoje gledišče, skuša Schachermeyr rešiti tudi vprašanje nastanka Bökk-skupine, ravno tako pa tudi tiške in zahodnosedmograške (po Nestorju) ali pa srednjosedmograške (po Schrollerju). Na enak način pa skuša dati tudi splošno sliko in elemente posameznih drugih skupin tako v Rumuniji, kakor v Bolgariji, v Ogrski in v Jugoslaviji, katere pa izključuje, da bi mogle biti temelj Dimini kulturi. Končno prihaja Schachermeyr do sklepa, da so najbolj sorodni elementi v Dimini kulturi morejo vzporejati s tremi kulturnimi skupinami in sicer z Bökk, tiško in zahodnosedmograško. Glavne take elemente pa

⁹ l. c., 3 sl.

¹⁰ l. c., 4 sl.

¹¹ l. c., 7 sl.

¹² l. c., 12.

¹³ l. c., 15 sl.

vidi v posameznih motivih, ki jih je našel kar 44 in ki jih nazorno prikazuje tudi v tablah. Ker so pa nekateri motivi skupni raznim kulturnim skupinam, ima Bükk skupina 21 skupnih točk z Diminijem, tiška 35 in zahodnosedmograška 21. Vendar pa sodi Schachermeyr, da je bilo več takih skupnih elementov. Medtem ko imajo vse druge skupine, kakor so vinčanska itd., ki so poleg tega po Schachermeyrovem mnenju pod vplivom zgornjih treh, komaj 12 do 15 skupnih točk z Diminijem.¹⁴ Schachermeyr sklepa tudi, da imenovani elementi predstavljajo tudi že večino diminijskih dekoracijskih elementov, ako izvzamemo tiste, ki jih je Dimini-kultura sprejela iz Sesklo-kulture in še štiri nadaljnje, ki jih v zgornjih treh skupinah ni. Glede oblik pa sodi Schachermeyr, da so zvečine anatomskega izvora in so po pravilu prišle v Dimini po ovinku čez Ogrsko, včasih so pa dosele tudi direktno v Grčijo. Sorodnosti pa navaja tudi za te oblike, pri čemer se v veliki meri naslanja na Erösd (Ariusd) ter na druge kulturne skupine v Podonavju.¹⁵

Po vseh dokazih, ki jih je podal Schachermeyr v svojih hipotezah, ki se dotikajo tudi sprejema posameznih slikanih elementov iz tehnike vrezovanja, kot n. pr. črno obrobljanje rdečih ornamentov, ali pa njegova domneva, da se je t. i. prosymna-stil Grčije razvil tudi na bazi ogrskih in sedmograških elementov, bi bilo mogoče sprejeti sledeči sklep, ki ga tudi navaja: izvor Dimini kulture je potrebno iskati nekje na področju Ogrske v zahodnosedmograški, tiški in Bükk-kulturni skupini s sedmograškimi Boian-reminiscencami. Sem sodi B 3 α, B 2, B 3 β ter Yerogalaro keramika. Izvor keramike stila B 3 γ in nekateri elementi iz B 3 ε bi naj bil med Sedmograško in zgornjim Potisjem. Prosymna stil, B 3 β, dalje B 3 γ in nekateri elementi iz B 3 ε bi naj imeli svoj izvor prav tako na Ogrskem, mogoče z nekaterimi transkarpatskimi elementi. Mlajši B 3 γ stil bi pa imel svoj izvor iz bolj nejasnih trakasto keramičnih pokrajin (Moravske do Romunije).¹⁶

Schachermeyr se v svoji študiji dotika tudi vprašanja izvora Rachmani stopnje, ki sledi v Tesaliji po Diminiju. Ti momenti nas pa tu ne zanimajo. Zanimivo je pa, da jih ravno tako veže s Podonavjem in sicer z Vinčo, z Moravsko, z Gumelnito itd., glede na t. i. »crusted tehniko«. Sodi pa da je Rachmani stopnja imela svoj izvor ravno tako v krogu trakaste keramike in sicer nekje med Moravsko in Lengyelom, ali pa v Gumelniči.¹⁷

Glede same migracije si pa Schachermeyr zamišlja, da so se nosilci Bükk-tiške in zahodnosedmograške skupine združili za skupni odhod v Tesalijo, ali pa da pripadajo neki skupini na tem področju, ki je v sebi združevala kulturno materialne elemente vseh zgornjih skupin, katere nosilci so se pa kasneje odselili v Tesalijo. Pač pa naj bi po Schachermeyrovem mnenju doselitve bile tudi še kasneje, in sicer naj bi trajale dalj časa. Prva migracija naj bi bila večjega obsega ter je dovedla do Dimini gospodstva v Tesaliji in na Severnem Peloponezu ter povzročila stile B 3 α, B 2, B 3 β, delno starejši B 3 γ ter Yerogalaro keramiko. Kasnejšim doselitvam je pa treba pripisati B 3 γ stil. Vendar to še ni dovolj. Ker so posamezni elementi B 3 β tudi v drugih slikanih trakastih keramikah od Južne Italije do Sicilije, sodi Schachermeyr, da so posamezni emigranti dospeli čez morje celo do tja in nekateri mogoče celo na Kiklade.¹⁸

¹⁴ l. c., 21 sl.

¹⁵ l. c., 25 sl.

¹⁶ l. c., 32.

¹⁷ l. c., 33 sl.

¹⁸ l. c., 34 sl.

Da bi bila slika popolnejša, skuša Schachermeyr podati tudi kronološke sklepe. Priznava pa sam, da je danes nemogoče priti do realnejših rezultatov. Zametuje Milojčičevo kronologijo, ker ta ni izvedel Dimini kulturne stopnje iz jugovzhodne trakaste keramike Ogrske. Sam pa postavlja predlog za dve kronološki tabeli, ki se dokaj razlikujeta od vseh dosedanjih kronologij.¹⁹

Tako vidimo, da je Schachermeyr ne glede na to, da je zastopnik teorije o Dimini-migraciji s področja podonavske trakaste keramike, želel pač z vsemi silami poiskati tiste elemente, ki bi govorili v prid njegove domneve. Vprašanje pa, ki sedaj po t. i. novih njegovih izsledkih nastane, je, ali smo kaj bliže rešitvi tega problema, kakor smo bili pa do sedaj. Zdi se mi, da je sedaj nastal še večji kaos, kakor je pa bil, ako bi tudi vse Schachermeyrove domneve sprejeli. Ne gre tu več niti za vprašanje, ali je Dimini migracija obstajala ali ne. Gre sedaj že preprosto za tolmačenje posameznih elementov, celo za tolmačenje posameznih pojmov, dalje pa tudi za tolmačenje nekaterih sorodnosti, ki se tu ali tam pojavijo. Nesporno nam je Schachermeyr v svoji razpravi podal izredno dragoceno gradivo sorodnosti, kar priča o izredno detajlnem študiju raznih elementov, bodisi samostojnih ali v okviru večjega kompleksa. Nesporno je Schachermeyr zbral tudi veliko gradiva, ki omogoča razne kombinacije. Nesporno je pa tudi, da bi razprava imela veliko večji pomen, ako bi že vnaprej ne zasledovale neki dokončen cilj, kateremu so podrejena tudi vsa zadevna raziskovanja, z drugimi besedami, da se ne bi uporabila neka hipoteza, ki se je skušala včasih zelo ponesrečeno samo dokazovati, v našem primeru Dimini-migracija s področja trakaste keramike v Podonavju. Schachermeyra ni do tega privedel material. Ta ni bil temelj, po katerem bi prišlo do končne edino možne rešitve, da je namreč Dimini-migracija v resnici obstajala in da se je mogla izvršiti le po tej poti, kakor jo nakazuje material. Nasprotno temu je Schachermeyr vzel Dimini-migracijo kot absolutno gotovo in poskušal poiskati tiste elemente, ki bi govorili za to možnost in ki bi dali slutiti, od kod se je ta izvršila. Vzrok takemu načinu je pa tudi, da tam, kjer nima dovolj opore, tolmači razne elemente na svoj način in jih skuša prilagoditi tako, da bi jih vskladil s svojo hipotezo.

Že na začetku sem omenil, da imamo tako hipoteze, ki govore o obstoju Dimini-migracije, kakor tudi hipoteze, ki govore proti njej. Materialni dokazi ne za eno ne za drugo stran ne obstajajo. Ako vzamemo v poštev Garašaninove zelo tehtne osnovne zahteve za obstoj neke migracije, moramo priznati, da teh v resnici za Dimini-migracijo nimamo. S tem pa seveda tudi še ni dokazano, da se v resnici Dimini-migracija ne bi izvršila. Le dokazov za njen obstoj danes še nimamo. Ravno tako nam pa danes manjkajo še vsi dokazi, na temelju katerih bi mogli stoddostno govoriti o avtohtonem razvoju Dimini-kulture, ali pa o njenem razvoju na temelju prednjeazijskih in drugih vplivov ter avtohtonih elementov. Navidezno je ta kultura nekaj tujega na področju Tesalije in severnega Peloponeza. Toda ako vpoštevamo, da je danes znanih le nekaj najdišč, na katerih se javlja Dimini-kultura, moramo priznati, da je to dokaj malo in da nikakor ne moremo soditi o nekaki novi migraciji. Tako seveda tudi ni izključeno, da bi obstajala na področju Grčije neka pred-Dimini-kultura, ki bi vsebovala starejše elemente, na katerih se je razvila Dimini-kultura. Sesklo-kultura kot starejša za sedaj v tem oziru vsekakor odpade. No, tudi v tem pogledu nimamo danes še dovolj raziskane niti Sesklo- niti Dimini-kulture. Podobno je

¹⁹ l. c., 35 sl., 38.

tudi s suponirano kulturno skupino, na katero misli Schachermeyr in ki naj bi imela elemente zahodnosedmograške, tiške in Bükk-kulturne skupine.²⁰ Toda ako je mogoče predpostavljati takšno kulturno skupino v Podonavju, jo je vsekakor mogoče tudi v Grčiji in Tesaliji. Dokazov pa nimamo nikakršnih ne za eno ne za drugo hipotezo. Nekoliko čuden je tudi dokaz migracije iz Podonavja, ker so v Diminiju nahajajo zelo močne utrdbe, obdane kar se šestimi obzidji.²¹ Naj so se ti nosilci kulturne skupine Dimini doselili v Tesalijo in na Peloponez od koderkoli s severa, s področja trakaste keramike, bi po tem argumentu morali prinesiti utrdbe, obdane z zidovjem, s seboj. Kulturna plast v Sesklu nima tako močnih utrdb, vendar pa obstajajo tudi tu. Toda kje v krogu trakaste keramike so take utrdbe v tem času? Niti tiška niti zahodnosedmograška niti Bükk-kulturna skupina nam doslej niso dale nič podobnega. Še celo mlajše neolitične kulture na področju Podonavja ne poznajo takega načina utrjevanja, kakor ne poznajo utrjevanja sploh.²² Možni bi sicer bili razni obrambni rovi in palisade, nikakor pa cela obzidja. Gotovo je, da so način utrjevanja nosilci Dimini-kulture prevzeli ali v sami Tesaliji, ali so ga pa prevzeli z vzhoda iz Male Azije, kjer je tak način utrjevanja bil znan že zdavnaj poprej, ni pa bil znan v krogu raznih kulturnih skupin trakaste keramike v Podonavju, kakor bi bilo mogoče soditi po Schachermeyrovi predstavi. Najsi so se zato nosilci Dimini kulture tudi doselili s severa, so mogli prevzeti način utrjevanja in sploh utrjevanje v tej obliki, ki preveč spominja na maloazijsko utrjevanje, šele v Tesaliji oziroma na področju Grčije ne glede, ali je tak način utrjevanja poznala že Sesklo-kultura, ali pa ne. Kot neki argument za doselitev s severa pa to popolnoma odpada. Bolj verjetna bi bila zato hipoteza o doselitvi z vzhoda, ako upoštevamo način utrjevanja, čeprav je tudi ta primer potrebno izključiti.

Drugi pomembnejši element, na katerega pa se Schachermeyr ne opira preveč v svojih hipotezah, je tip gradnje hiše, t. i. megarona. Po njem bi megaron, ki je sicer vzhodnega izvora in kjer ga nahajamo že zelo zgodaj, tako v Mersinu kakor tudi v Jerihu, prišel v Podonavje, od koder so ga nato nosilci Dimini-kulture prenesli v Tesalijo. Tako naj bi šele z nosilci te kulturne skupine prišel do polnega razvoja v Grčiji.²³ Schachermeyr sodi celo, da se v Sesklo-periodi ta tip ne more ugotoviti v tako karakteristični obliki kakor v Dimini-periodi,²⁴ na drugi strani pa sploh zanikuje, da ga v Sesklo-periodi nahajamo.²⁵ Vendar pa dopušča možnost, da je pod vplivom Prednje Azije bil megaron v Grčiji znan že poprej, pač pa so ga kot modo uvedli šele nosilci Dimini-kulture.²⁶ Popolnoma zgrešena je trditev Schachermeyra, da ga v Sesklo-periodi sploh ni, ali pa da se ne nahaja tako tipičen megaron, kakor v Dimini-periodi. Nasprotno

²⁰ l. c., 54.

²¹ l. c., 2.

²² Vasić sicer sodi, da je naselbina v Vinči bila obdana z jarkom in s palisadami, vendar bo ta jarek po vsej verjetnosti iz mnogo kasnejšega, latenskega časa (Vasić, Preistoriska Vinča II, 110, sl. 209—210. — Vasić, Jonska kolonija Vinča, Zbornik Filozofskog fakulteta I, Beograd, 99 sl.). Vasić se opira pri svojem sklepu na dejstvo, da je bil jarek vkopan v publico, vendar pa je ugotovljen na zelo najhmem prostoru, ki ne nudi jasne slike.

²³ MAGW 1953/54, 2; 32.

²⁴ l. c., 2.

²⁵ l. c., 32.

²⁶ l. c., 32.

je veliko bolj čist tip v Sesklo-periodi, kakor pa v Dimini.²⁷ Danes nekateri pred-zgodovinarji kot tip megarona označujejo vsako pravokotno hišo. Na ta način se je že sam izraz preveč razblinil. Točno je, da imamo štirioglate pravokotne hiše tudi na področju podonavskih trakastih kultur, vendar pa take pravokotne hiše ne predstavljajo klasičnega tipa prednjeazijskega megarona. Nekoliko čudno bi tudi bilo, da bi ta tip v Grčijo došel po ovinku preko Podonavja, čeprav seveda tudi to ne bi bilo povsem izključeno. Vendar se moramo pa vprašati, kdaj se je to zgodilo? Da je to izvedla šele suponirana Dimini-migracija v času, kakor domneva Schachermeyr, je pa zelo dvomljivo. Vsekakor nikakor ne govori niti ta moment za migracijo s severa. Prav tako pa ne moremo kot dokaz za migracijo vpoštevati nekatere druge elemente, ki jih tudi sam Schachermeyr sprejema z rezervo, kot je začetek uporabe zlatega nakita ter jelensko rogovje kot obloga ročajev, ki naj bi ravno tako dospelo s severa, s področja Sedmograške po nosilcih Dimini-kulture.

Naslednja izredno problematična točka so pa oblike keramičnih posod v Dimini kulturni skupini. Schachermeyr sam priznava, da so takšne oblike orientalnega, anatolskega izvora.²⁸ Toda čeprav omenja razne oblikovne analogije, ki so v Grčiji izven Dimini kulturne skupine, dalje tudi na Kikladih, na Samosu itd., je vendar mnenja, da o njih ni potrebno razpravljati, ker so tipološko premalo karakteristične in ne morejo razjasniti izvora te kulturne skupine.²⁹ Na drugi strani pa Schachermeyr zopet sodi, da so take oblike, čeprav orientalnega izvora, mogle dospeti v Grčijo po ovinku čez Ogrsko.³⁰ Na Ogrsko pa naj bi prišli metalni vzori, ki so jih tukaj domače kulture posnemale po lastnem okusu. Ta domneva je pa zelo neverjetna, ker bi to pomenilo, da so se v Podonavju že v starejšem neolitiku seznanili s kovinskimi izdelki. Ravno tako, kakor so sem mogle dospeti kovinske vaze, so morali priti tudi drugi kovinski izdelki še veliko laže. Žal se pa doslej nikdar in nikjer niso našli. Vprašati pa moremo, kaj je vzrok takšni domnevi? Čeprav je nesporno mogoče, da je taka oblika lahko bila sprejeta iz Podonavja, vendar tega, tudi če je to res, ne moremo nikakor posplošiti za vse oblike, ki so prišle v Tesalijo in Dimini kulturo iz tujine, samo zato, da bi se dokazala migracija s severa. Na drugi strani in imamo tudi preveč sorodnih oblik, tako v Grčiji kakor na Kikladih, ki sicer tu niso avtohtone, temveč so prav tako bile sprejete, so pa kljub temu mogle vplivati, in verjetno tudi so, na razvoj oblik Dimini kulture. Ne mislim se tu spuščati v detajlno dokazovanje in povezovanje vseh mogočih kombinacij, ki jih je res precejšnje število, ker bi bilo na tem mestu preobširno. Podčrtati bi pa želel napačno podajanje in sklepanje posameznih avtorjev, ki zasledujejo neki vnaprej postavljen sklep ter iščejo samo tiste elemente, ki bi govorili za njihovo hipotezo, medtem ko negativne elemente tolmačijo ali sebi v prid, ali jih pa ne upoštevajo. Tako so tudi doslej omenjeni elementi negativni in ne govore v prid Dimini migracije s severa, oziroma s področja Podonavja. Poleg teh pa obstaja tudi še vrsta drugih momentov, ki mečejo zelo nejasno sliko na ves ta problem. Ako povzamemo hipotezo o migraciji s severa in upoštevamo samo te danes popolnoma izolirane točke Dimini kulturne skupine v Tesaliji in v severnem

²⁷ Wace-Tompson, *Prehistoric Thessaly*, 1912, sl. 33, 34, 38, 39. — Tschuntas, *Dimini in Sesklo*, 1908, T. 3; 7—9.

²⁸ *MAGW* 1953/54, 4; 25 sl.

²⁹ l. c., 5.

³⁰ l. c., 25 sl.

Peloponezu, vidimo, da je število doseljencev bilo izredno majhno. Kako potem tolmačiti novo doselitev po neki precejšnji časovni periodi, ki naj bi se po Schachermeyru izvršila v času B 3 γ in ki se naj bi zopet ustavila na istih točkah, kakor tudi prvih nosilcev Dimini kulture.³¹ Podoba je, kakor da bi doseljenci Dimini kulture bili v stalnih stikih s svojo matično zemljo v Podonavju, od koder so sčasoma pritegnili nove emigrante. Toda kje so materialni elementi za tako domnevo? Čudno je tudi, da je začetek Dimini kulturne skupine, ki je v Diminiju in tudi drugod nad plastjo Sesklo kulture, v svoji koncepciji in tudi v raznih detajlih ter po vsem svojem značaju popolnoma drugačen, kakor bi ga mogli pričakovati od doseljencev neke druge ali pa nekih drugih kulturnih skupin. Schachermeyru je uspelo, da je pokazal samo sorodnost v nekaterih motivih. Za to je našel kar 44 sorodnih motivov, kakor so mrežasta bordura, nazobčano ustje, bordura s S-motivom, različno izpolnjeni stalaktitni motivi, arkadni loki, nasproti stoječe spirale, tekoča spirala, veriga S- motivov, polžki v šahovski tabli, spirale, katerih konci se zaključujejo v okrogle ploščice, izpolnjene trake, trake z mrežo, spiralne vitice, t. i. raport ornament z različni S- motivi, itd., itd. Pri tem se pa v glavnem Schachermeyr naslanja na publikacije Tsountasa, Wace-Thompsona, Tompe, Schrollera ter nekaterih drugih.³² Ne bom navajal vsak posamezen motiv ter njihove paralele bodisi tu ali tam, ki jih omenja Schachermeyr. Nikakor se pa ne strinjam pri vseh takih pojavih s pravilnostjo gledišča o absolutni sorodnosti. Schachermeyr rad včasih tudi dopolni posamezne motive. Toda glavno vprašanje bi tu moralo biti, ali smemo le neki motiv ali pa le del nekega motiva vzporejati z motivom ali pa delom nekega motiva v neki drugi kulturni skupini, ko je cela ornamentalna kompozicija poleg oblike posode povsem druga. Nesporno jo lahko vzporejamo, toda ni nam pa pri taki navidezni sorodnosti dovoljeno delati daljnosežnih sklepov. Šele tedaj, kadar bi bila tudi ornamentalna kompozicija, ako ne ista, pa vsaj sorodna poleg sorodnosti v oblikah, potem bi seveda tudi razni detajli prešli v drug stadij domnev, kakor pa iztrgani iz celote. Poleg tega so pa navadno tudi tehnike različne. Medtem ko imamo na eni strani tak motiv izdelan v tehniki slikanja, je soroden motiv izdelan v tehniki vrezovanja. Schachermeyr skuša sicer dokazati, da je za slikarja vaz bilo lahko zamenjati obrobni vrez s črno slikano linijo itd.,³³ vendar pa temu ni ravno tako, čeprav ni ravno mogoče oporekati, da keramika s slikano ornamentiko ni v motivih vplivala na ono z vrezano in obratno. Toda, da so se ravno vsi motivi, ki jih navaja Schachermeyr za Dimini, sprejeli na ta način, je pa preveč neverjetno.

Da bi vskladil svoje domneve, podaja Schachermeyr tudi svoje kronološke tabele, o katerih bi bilo ravno tako mogoče precej govoriti.³⁴ Tako naj bi se Dimini migracija izvršila tedaj, ko z juga proti severu prodirajo nosilci vinčanske kulturne skupine. Seveda bi bilo mogoče predpostaviti, da ko so nosilci vinčanske uporabili Vardarsko-Moravsko dolino kot smer prodora, so nosilci Dimini kulture ubrali s severa neko drugo pot, o kateri pa seveda za sedaj ni sledu. Medtem pa Schachermeyr predpostavlja isto pot za obe kulturni skupini, od katerih je ena šla proti jugu, druga pa proti severu. Vendar pa ta

³¹ I. c., 35.

³² Tsountas, Dimini in Sesklo, 1908. — Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly, 1912. — Schroller, Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens, 1935. — Tompa, Die Bandkeramik in Ungarn, 1929. — Roska, Die Sammlung Zs. v. Torma, 1941. — Itd.

³³ MAGW 1953/54, 28 sl.

³⁴ I. c., 38.

možnost ni niti verjetna, niti logična.³⁵ Vsekakor bi Schachermeyr želel dokazati, da je začetek Dimini kulture časovno paralelen z Vinčo A oziroma z začetkom vinčanske kulturne skupine v Srbiji. Iz teh vzrokov bi bilo pač potrebno, ali znižati datacijo Diminija, ali pa vzdigniti datacijo Vinče. Mislim pa, da se to vsaj za sedaj ne more storiti s začetkom vinčanske skupine, pa naj bi tiška kultura bila že tudi popolnoma razvita.³⁶ Schachermeyr pa ne pove, kako tolmači mešanje starčevske III. stopnje z vinčansko A. Kar pa danes vemo, je popolnoma paralelen razvoj vinčanske in tiške skupine, kar tudi Milojčić jasno tolmači.³⁷ Tudi glede drugih kronoloških momentov bi bilo mogoče navesti marsikakšne prigovore. Že vprašanje Bükk skupine in njenega odnosa do tiške je zanimivo. V kronološkem pogledu se sicer Schachermeyrova domneva pokriva z Milojčićevo, vendar je pa to vprašanje še vedno odprto.

Pri celotni tej problematiki, posebno kar tiče kronološka vprašanja, pa vidimo danes tudi precejšno pomanjkljivost pri delitvi našega neolitika, ki ga delimo le v dve fazi, in sicer v starejši in mlajši. Tako se tudi dogaja, da se na geografsko karto nanašajo v teh dveh fazah pač vse znane kulturne skupine neglede, ali kronološko sovpadajo. Isti primer se je zgodil tudi Schachermeyru. Pri skici Dimini migracije sta na karti tako butmirska, kakor tudi lengyelska kulturna skupina, tako da je videti, kot bi se migracija izvršila šele na koncu našega neolitika. Ravno zaradi takšnih in podobnih vzrokov bo sčasoma potrebno misliti na nekoliko bolj detajlno delitev našega neolitika. Mogoče bi za sedaj zadostovala delitev na tri faze, na starejši neolitik, na srednji in na mlajši. Razpon starejšega bi za enkrat ostal lahko tak, kakor je bil doslej. Pač pa bo potrebno deliti mlajši neolitik na dva odseka. Tako naj bi meja srednjega bila okoli 6 m v vinčanski kulturni plasti, t. j. tisti odsek, ki ga že doslej M. Garašaniin imenuje kot vinčansko-tordoška faza, a drugi starejša vinčanska kulturna plast. Seveda pa v kronološkem pogledu sodijo sem ne samo vinčanska kultura, temveč tudi nekatere druge. Mlajši neolitik bi naj pa bil čas, ki ga moremo v vinčanski kulturni plasti označiti od 6 m dalje. Ta predlog se mi zdi v toliko bolj umesten, ker danes dobivamo na področju Jugoslavije zmeraj več kulturnih neolitičnih skupin, ki doslej niso bile znane. Te se pa morajo časovno razlikovati tudi že po širših periodah.

Končno zopet lahko vprašamo, v kakšnem stadiju je problem Dimini migracije. Schachermeyru njegov poskus kljub izredno obilno zbranem gradivu ni uspel. Ne samo, da je še vedno preveč vrzeli, temveč je poleg tega ves problem še bolj zamotan, ako bi se tudi hoteli prilagoditi njegovim domnevam. Kakor je pa ta problem zanimal predzgodovinarje vedno, tako jih bo zanimal tudi še dalje. Na vprašanje, ali je res obstajala Dimini migracija, lahko po današnjem stanju znanosti odgovorimo tako pritrdilno, kakor tudi odklonilno. Od kod naj bi se novi prebivalci doselili, ako je migracija obstajala, je pa še težji odgovor. Nikakršnih dokazov, izvzemši mogoče prisiljenih, nimamo, ki bi govorili za Podonavje. Nimamo pa tudi dokazov, ki bi govorili za doselitev iz Orienta. Avtohtoni razvoj, ki je ravno tako mogoč, ima zopet to pomanjkljivost, da nimamo v zadostni množini starejših avtohtonih elementov, na katerih se je razvila Dimini kultura. Tako pač mora tudi še dalje to vprašanje ostati odprto. Razrešila ga bodo pa raziskovanja v Tesaliji in Grčiji, ne pa v Podonavju. V momentu, ko

³⁵ l. c., T. II.

³⁶ l. c., 18; 38.

³⁷ Milojčić, Chronologie, 70 sl.

se bodo našli začetni elementi te kulturne skupine, ako ta ne temelji na starejšem avtohtonem razvoju, bo šele mogoče iskati ne toliko sorodnost, kakor identičnost v materialni kulturi tudi drugod. Ne bodo pa zadostovali le fragmenti ornamentalnih motivov, temveč celotna ornamentalna kompozicija skupaj z oblikami, na katerih so taki ornamenti, poleg ostalih momentov v stavbarstvu, ekonomiki, načinu življenja itd. Danes zelo pogosto vidimo, da se rada išče povezava med zelo oddaljenimi pokrajinami ne glede na to, ali jih deli tudi morje. Vendar bi bilo pa potrebno vsaj nekoliko računati tudi s tedanjimi komunikacijami in komunikacijskimi sredstvi, vsaj pri nosilcih kultur na nižji razvojni stopnji. Ta moment ni upošteval niti Schachermeyr, ki je posamezne nosilce podonavskih kultur prestavil tudi na Sicilijo, ko so že dospeli po njegovem mnenju na obale Sredozemskega morja. To delajo sicer tudi drugi, ki povezujejo n. pr. našo jadransko obalo s Sicilijo, Malto in celo s Severno Afriko, pri čemer ravno tako mislijo na migracije bodisi v eni ali pa drugi smeri, po morski poti. Čeprav seveda danes, ko še ne vemo skoraj nič o komunikacijskih sredstvih našega neolitika, taki momenti ne bi bili mogoče celo izključeni, vendar pa so veliko vprašanje. Poleg tega pa prihaja tudi še v poštevek število oseb, ki se je take migracijske odprave udeležilo. To število ni moglo biti ravno veliko. Tako je seveda tudi že vprašanje, ali so taki udeleženci migracije mogli prenesti svojo kulturo v novo pokrajino in vplivati na domorodno, kjer so bili že v najkrajšem času asimilirani od domorodnega prebivalstva. Mogoča je sicer domneva, da so se tukaj utrdili v teže pristopnih mestih in dalje živeli svoje življenje, dokler pač niso sčasoma propadli, tako nekako, kakor naj bi bilo tudi z utrdbami Dimini kulturne skupine. Tu pa nastane novo vprašanje, od kod so prevzeli način utrjevanja, ako ga že poprej niso poznali, dalje od kod so prevzeli stavbarstvo, ako je bilo prej drugačno in od kod so prevzeli ostale elemente svoje materialne kulture, ako ta ni identična s pokrajinami, od koder so prišli. Vse to so momenti, na katere je pri vprašanju migracij potrebno misliti. Pred začetkom tolmačenj v tej smeri je pa prvo potrebno detajlno raziskati najožjo in širšo okolico, ker bodo marsikake razjasnitve, ako ne celo večina, ležale ravno tu, ne pa v geografsko preoddaljenih krajih, ki so včasih še tudi dokaj težko dosegljive.

ZUSAMMENFASSUNG

»Dimini« Kultur und ihr Ursprung

In neuerer Zeit befassen sich einzelne Forscher wieder eingehender mit der Frage der »Dimini« Migration nach Thessalien und in die nördlichen Gebiete des Peloponnes. Es bestehen zwei Grundauffassungen, von denen die eine die Migration befürwortet, und zwar eine Migration von irgendeinem Donaugebiete her. Die zweite vertritt aber den Autochthonismus dieser Kulturgruppe in Thessalien und in Griechenland überhaupt, und zwar auf Grund älterer Elemente. Unter den neueren Abhandlungen sind sehr charakteristisch die Ansichten M. Garašanins, eines Vertreters des Autochthonismus, der überhaupt und im allgemeinen für jede Migration bestimmte und ganz gerechtfertigte Forderungen gestellt hat. Auf der anderen Seite steht Milošević, der in seiner Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas eine Migration von irgendwo aus dem thrakischen Westen vertritt. In der neuesten Zeit widmete dieser Frage eine recht umfangliche Abhandlung Schachermeyr in MAGW 1953/54 unter dem Titel »Di-

mini und die Bandkeramik. Auch er vertritt die Migrationstheorie. Dabei stellt er aber den Ursprungsort auf eine neue Grundlage. Nach ihm sollte diese Basis auf der Theiß-, Bükk- und westsiebenbürgischen Kultur beruhen, die Träger dieser Kulturen übersiedelten vereint nach Griechenland. Es muss jedoch die Möglichkeit zugelassen werden, dass auf dem Gebiete und im Rahmen der Bandkeramik auch noch eine ältere Kultur bestand, die die Elemente aller dieser Kulturen umfasste und deren Träger nach Thessalien und in den Norden des Peloponnes übergesiedelt sind. Seine Schlüsse gründet Schachermeyr auf ornamentalen Motiven, deren er 44 aufzählt, die diesen Kulturen eigen und mit verschiedenen ornamentalen Motiven der Dimini Kultur verwandt sind. Er meint, dass auch einzelne Formen anatolischen Ursprungs nach Thessalien über Ungarn bzw. über bandkeramische Kulturen gelangten. Von Interesse sind auch einige andere Folgerungen betreffend die Beweise, dass eine Migration in Wirklichkeit bestand und vom Donaugebiet kam, z. B. die Befestigung der Dimini-Kultur Siedlungen, Megaron usw. Nicht weniger interessant sind auch chronologische Folgerungen, die sich von den bisherigen ziemlich unterscheiden.

Trotz allem Interesse müssen aber Schachermeyrs Folgerungen und Vorschläge höchst kritisch überprüft und eventuell mit grosser Reserve aufgenommen werden. Ungeachtet der Frage ob Dimini Migration bestand oder nicht, ob sie vom Norden oder von anderswoher ihren Ursprung nahm, muss man trotz allem heute die dringende Frage beantworten, ob es zulässig ist, zwecks irgendeiner Beweisführung, aus dem gesamten Material verschiedener Kulturen nur einzelne Elemente, z. B. einzelne ornamentale Motive, auszuscheiden und sie als einzige Elemente zur Beweisführung über die Migration aufzustellen. Überdies gibt es aber solche ornamentale Motive in anderen Kompositionen und auf anderen Gefässen, die miteinander nicht in Einklang gebracht werden können. Dazu gibt es einzelne Motive, die miteinander verglichen werden, auch in anderen Ornamentalkünsten, was die Wahrscheinlichkeit der Annahme noch stärker vermindert, und dies trotz der Behauptung von Schachermeyr, dass die Übertragung von einer Technik in die andere sehr leicht durchführbar ist (z. B. schwarze Randlinien bei gemalten Ornamenten sollten von den eingeschnittenen Randlinien der Einschnittornamentik übernommen worden sein). Freilich ist eine solche Übertragungsweise möglich. Es ist jedoch bemerkenswert, dass die zweite Weise in dieser Form und bei den entsprechenden Motiven in der Dimini Kultur nicht zu finden ist. Das sind jedoch wenigstens noch wahrscheinliche Möglichkeiten, wie sie Schachermeyr erwähnt. Dies ist aber unbedingt nicht der Fall mit den Formen der Gefässe, die Schachermeyr auch der Dimini Migration, und zwar nach anatolischen Mustern über Ungarn, zuschreiben möchte.

Die Beweise, dass sich typische Dimini Formen auf den Kykladen und anderswo in Griechenland nicht befinden, ergeben noch keine reelle Grundlage für die Herkunft dieser Formen aus dem Donaugebiet. Noch schwächer steht es natürlich mit dem Beweise einer Migration vom Norden her durch die Befestigung der Siedlungen in Dimini und Sesklo! Wo findet man analoge Beispiele im Donaugebiet? Das gleiche gilt für den Megaron Typus des Hauses. Viereckige Häuser, die man heute zwar gern als vorgeschichtlichen Megaron-typus bezeichnet, befinden sich recht oft auch im Donaugebiet. Sie stellen jedoch nicht das »Megaron« von Sesklo und Dimini dar. Auf welche Weise demnach dieser Typus in Griechenland erst mit der Ankunft der Träger der Dimini Kultur, die ihn mit sich gebracht haben sollen, üblich werden konnte, erscheint mir nicht klar. Auch die chronologische Aufstellung und die Richtung der Migration sind verfehlt. Schachermeyr setzt chronologisch die Dimini Migration und die Ansiedlung der Träger der Vinča Kultur im Donaugebiet in die gleiche Zeit. Wo aber die Träger der Vinča Kultur durch das Vardar-Morava Tal gegen Norden wanderten, nahmen die Träger der Dimini Kultur den gleichen Weg gegen Süden. Da aber nach der Annahme Schachermeyrs aus dem gleichen

Gebiet auch späterhin Migrationen stattfanden, die auf den gleichen Punkten wie der erste und der stärkste Strom halt machten, so mussten sie demzufolge späterhin durch eine damals stark besiedelte fremde Kulturgruppe weiterdringen, ohne trotzdem etwas Typisches überbracht zu haben, was sie aus der alten Heimat mitgenommen hätten, und ohne etwas unterwegs im Morava-Vardar Tal zu übernehmen.

Die Frage inwieweit wir heute einer Lösung der Dimini Migration näher gekommen sind, muss in der Weise beantwortet werden, dass wir uns bei den gleichen Punkten befinden wie bisher. Durch die Annahme der Hypothesen von Schachermeyr ständen wir in einem noch grösseren Chaos als heute. In Wirklichkeit weist seine Beweisführung solche Lücken auf, dass ungeachtet dessen, dass er nur einige unbedeutendere Momente in den Ornamentalmotiven aufdecken konnte, sogar diese Vermutung nicht angenommen werden kann. Auf diese Art verfügen wir in Wirklichkeit auch heute wie bisher über keinen Beweis für die Wirklichkeit der Dimini Migration, wie wir auch keinen Beweis haben, dass sich die Dimini Kultur aus autochthonen Elementen entwickelte. Die Frage bleibt auch weiterhin offen. Hypothesen sind für die eine wie für die andere Seite möglich, da keine Beweise bestehen. Worüber wir verfügen, ist zu karg um als Wahrheitsbeweis zu dienen. Bei der Lösung der Migrationsfrage wird man auch andere Momente in Betracht ziehen müssen, wo nicht nur Fragmente von Ornamentalmotiven genügen werden, sondern die gänzliche ornamentale Komposition zusammen mit den Formen der Gefässe, auf welchen sich solche Ornamente befinden. Hierzu werden auch andere Momente in der Baukunst, in der Ekonomik, in der Lebensweise usw. berücksichtigt werden müssen. Es werden heute recht gerne Zusammenhänge in einzelnen Elementen, gewöhnlich nur in den geschlossenen Ganzheiten, zwischen verschiedenen, sogar den transozeanischen, Ländern, gesucht. Man müsste jedoch wenigstens in geringerem Masse die damaligen Kommunikations- und Verkehrsmittel bei den Trägern auf einer niederen Entwicklungsstufe in Betracht ziehen. Die jugoslawische Adriaküste wird recht gern mit Sizilien, mit Malta und sogar mit Nordafrika in Zusammenhang gebracht, wobei auch an die Migration, sei es in einer oder in der anderen Richtung, gedacht wird. Auch Schachermeyr hat einige Träger der Bandkeramik vom Donaugebiet nach Süditalien und nach Sizilien als Emigranten versetzt. Freilich sind auch solche Migrationen möglich. Es werden jedoch nur zu oft wegen einer geringeren Verwandtschaft oder wegen eines Motivs solche Schlüsse gezogen; dies genügt aber keineswegs. Bevor man die Lösung einer solchen Migrationsfrage in Angriff nimmt, muss man nach meiner Meinung vorerst das engere und das weitere Gebiet einer solchen Kultur gründlich untersuchen, denn nur auf diese Art kann man die Antwort auf viele Fragen finden. Erst nachher kann man identische, nicht aber verwandte, Momente suchen, die jedoch in der alten Heimat mit jenem am Anfang der neuen Kultur im neuen Lande gleich sein müssen.